

Eszme- és irodalomtörténet-kritika: elfogultság, egyoldalúság és pontatlanság a neved

Többszörösen nehéz helyzetben van az, aki megpróbál néhány gondolatot leírni egy kritikáról – a kritika kritikáját kell megírnia –, az említett bírálat egy eszme- és irodalomtörténetről szól –, és mindemellett mind a bíráló kritikus, mind a bírált kritikus szerkesztőtársam, és ha az olvasó nem tartja túlon- túl patetikusknak, harcostársam is volt, és sajnos: mindannyiunk őszinte bánatára csak **volt**, akkor talán nem kell tovább fokoznom helyzetem szinte kilátástalan mivoltát: olyasmire vállalkoztam, amihez igazán sem kedvem, sem erőm nincs, de a tisztesség, úgy érzem, mégiscsak megköveteli, hogy véleményem, észrevételeim elmondjam, ha úgy tetszik: állást foglaljak.

Tomán László *Eszme- és irodalomtörténet: elfogultság és egyoldalúság* címmel műbírálatot jelentetett meg a Létünk 2008/3-as számában Vajda Gábor: Az autonómia illúziója, A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1972–1989) című könyvről, pontosabban szólva: a Létünkben megjelent bírálat a szerkesztő-lector, Bence Erika átdolgozásában került az olvasók elé. Erről maga a szerkesztő-lector értesít bennünket, olvasókat, a lap 116. oldalán kezdődő *Szerkesztői jegyzet és lektori vélemény* c. írás szerzőjeként. (És hogy eme írás szerzője mégis hogyan szerzett tudomást az eredeti szövegről? Tomán László özvegye az Aracs szerkesztőségének eljuttatta a kézirat eredetijének másolatát, azon gondosan bejegyezve, mi az, amit Bence Erika a Létünkben megjelent változatban **kihagyott**, és mi az, amit **más kifejezéssel helyettesített**.)

A *Szerkesztői jegyzet és lektori vélemény* megjelentetésével az olvasó valóban „...betekintést nyer a Tomán-szövegben eszközölt módosítások természetébe” (117. old. B. E.), azt azonban, természetesen, nem tudhatja meg, mi az, ami kimaradt, azaz, az alábbiakban „betekintést nyer” abba is, de közel sem a teljesség igényével.

Tomán kéziratának 40. írógéppel írott oldala van, Bence Erika szerint ez „39. ún. mechanikus írógéppel írt oldalt tesz ki. Szerzője tízsoros rezümét és kulcsszavakat mellékel írásához, ami tanulmányként való meghatározásra utal.” (117. old.) Nos, éppen ez

a tíz soros összefoglaló, a kulcsszavak és az írás keletkezésének időpontja, vagy az, amit a szerző a keletkezés időpontjaként föltüntetett, olvasható a 40. oldalon:

„Összefoglalás

Vajda Gábor *Az autonómia illúziója* c. könyvében, mely a Magyarságkutató Tudományos Társaság kiadásában jelent meg tavaly, óriási anyagot gyűjtött össze a vajdasági magyarság 1972 és 1989 közötti eszme- és irodalomtörténetéről. (Vajda a **délvidéki** (!) magyarság eszme- és irodalomtörténetét írta meg. B. J.) Ez folytatása a 2006-ban megjelent Remény a reménytelenségben c. művének. (Vajdának az említett évben **Remény a megfélemlítettségben** (!) címmel jelent meg kötete. B. J.) Foglalkozik Vajda új könyvében az adott időszak politikai életével, a vajdasági magyar irodalommal, színházzal, a sajtóval, a folyóiratokkal, a könyvkiadással, az iskolákkal, a vajdasági magyar írók üldöztetésével. Sok hasznos adatot, tényt ismerhetünk meg Vajda írásából. Főleg ellentmond másoknak, nagyrészt azokkal foglalkozik, akikkel nem ért egyet.

Kulcsszavak

Vajdaság (Délvidék), autonómia, irodalom, értelmiség, Újvidék, Szabadka, Forum Könyvkiadó, Hungarológiai Intézet (Magyar Tanszék)

(És a kézzel írott keltezés. B. J.)

2008. IV. 16.”

A lektori véleményben, a 118. oldalon a következő olvasható:

„Feleslegesnek tartom a szövegnek bizonyos, az irodalom- és eszmetörténetet nem érintő, a bírálat szempontjából másodlagos részeit. Még ha igaz is, hogy térségünkben nem történt meg a politikai »átvilágítás«, s hogy az egykori kommunisták továbbra is hatalmi helyzetben lehetnek, a jelenség részletes vizsgálata a Vajda-könyv értelmezéséhez szükségtelen, mint ahogy azok a novellisztikus betétek (pl. ki, mely szerkesztő vagy igazgató mit mondott Tomán jelenlétében bizonyos kéziratokról) is a szövegben, amelyek cáfolják ugyan az eszme- és irodalomtörténész bizonyos állításait, de taglalásuk, felidéző leírásuk nem jelent többletet az értékelésben.”

Azt hiszem, mindkét Vajda-könyv (Remény a megfélemlítettségben, Az autonómia illúziója) értelmezéséhez elengedhetetlenül szükséges lenne annak részletes vizsgálata, hogy az egykori kommunisták hogyan mentették át szellemi(nek mondott) vagyonukat, és valós tőkéjüket, és hogy mind a mai napig hányan vannak közülük hatalmi helyzetben, nem csak itt, a déli végeken, hanem Magyarországon, a Felvidéken, Kárpátalján és Erdélyben. S vajon egy szerkesztő nem kerül-e ellentmondásba, amikor egy kéziratból olyan részeket hagy ki, „amelyek cáfolják ugyan az eszme- és irodalomtörténész bizonyos állításait, de taglalásuk, felidéző leírásuk nem jelent többletet az értékelésben.”?

És most lássunk néhány ilyen kimaradt, kihagyott idézetet Tomán kéziratából:

„Tény, hogy a Hungarológiai Intézet, illetve a Magyar Tanszék egész Láncz Irén megválasztásáig kommunista kezekben volt.” (7. old.)

„Ez azonban természetesen nem menti fel a valóban felelősöket az elszámolás alól; nálunk ugyanis nem történt meg az átvilágítás, a kommunista rendszerben vezető szerepet játszó magyaroknak – s nem csak az értelmiségieknek – sohasem kellett számot adniuk tetteikről, sőt a kommunizmus bukása után is vezető helyen maradtak, mi több, »demokratikus« pártot alapítottak. A kommunista rendszer túlélése persze – ha egyáltalán bízhattunk bukásában, eltűnésében – sok értelmiségitől – és nemcsak értelmiségitől – engedményeket követelt meg, »elhallgatás«-t, »mellébeszélés«-t. Hogy is mondta Babits? »Összeszorított / fogak, keserű alkuvás, erdélyi ravaszság. / Már látom a csukott ajk s nyitott szem hőseit...«” (8–9. old.)

A következő kézirat-idézet előtt le kell írnom azt, ami a Létünkben megjelent, hogy pontosan érthessük, miről is van szó:

„A [Forum] kiadó munkájával más értelemben sincs megalégedve Vajda. Azt írja: »...Podolszki József Mutatvány c. kéziratának további elfektetése erkölcsi kötelességnek számított ekkor.« Elsősorban: Podolszki kéziratát senki sem fektette el. A recenziója nem volt pozitív.” (110. old.)

Ezzel szemben a kéziratban a következő olvasható:

„A kiadó munkájával egyébként sincs megalégedve Vajda. Azt írja: »...Podolszki József Mutatvány c. kéziratának további elfektetése erkölcsi kötelességnek számított ekkor.« Elsősorban: Podolszki kéziratát senki sem fektette el. Én szerkesztettem, s habár a recenziója nem volt pozitív, mégis kiadásra ajánlottam, sajtó alá rendeztem, s annak rendje-módja szerint átadtam Bányai János főszerkesztőnek, hogy továbbítsa a műszaki szerkesztőnek. Bányai egy nap

behívatta Podolszkit, s az én jelenlétemben ezt mondta neki: »Amíg én vagyok a Forum főszerkesztője, ez a könyv nem fog megjelenni.« Elfektetésről tehát szó sem volt, a megjelenést Bányai főszerkesztő egyszerűen megtiltotta.” (11. old)

Vajda Gábor tévedése fatális! Podolszki könyvét nem elfektették, hanem egyszerűen **csak** betiltotta/ták az elvtárs(ak)!

A Létünk 103. oldalán a következő bekezdés olvasható:

„Nem tetszik Vajdának, hogy a Forum Könyvkiadó 1982-ben ismét regény pályázatot írt ki: »kénytelen (volt ehhez) folyamodni«? A Forum azért hirdetett regény pályázatot, hogy munkára, regényírásra serkentse a szerzőket, nem pedig kényszerből.”

Az eredeti szövegben ez a bekezdés némileg hosszabb, és nem csak Tomának van meg a külön véleménye Végel László egykori (?) szokásáról, hanem e sorok írójának is, különösképp akkor, ha tudjuk, Végelnek néhány évvel ezelőtt maga a magyar belügyminiszter asszony személyesen adta át a magyar útlevelet, s minden bizonnyal a magyar állampolgársági bizonylatot is:

„Nem tetszik Vajdának, hogy a Forum Könyvkiadó 1982-ben ismét regény pályázatot írt ki, mégpedig »kénytelen (volt ehhez) folyamodni«. A Forum azért írt ki regény pályázatot, hogy munkára, regényírásra serkentse a szerzőket, nem pedig holmi kényszerből. Nem akarok annak fejtegetésébe bocsátkozni, hogy miért nem Dudás Károly regénye kapta akkor az első díjat, erről beszéljenek az akkori bírálóbizottság tagjai, Végel regényéről, az Áttüntetésekről azonban meg kell mondanom, hogy gyengének tartom, s hogy Végelnek általában az volt a szokása, hogy műveit először szerbhorvát nyelven jelentette meg, s csak azután magyarul. Erről megvan a külön véleményem, de ezen a helyen ez mellékes.” (16. old.)

Mint ahogy a korábbiakban jeleztem, nem idéztem mindent, amit Bence Erika a Tomán-kéziratból kihagyott, de úgy gondolom, minden jelentős részt leírtam, amit a szerkesztő kihúzott, illetve van még néhány, véleményem szerint értelemmódosító, vagy jelentéstartalom-megváltoztató mondat, vagy szó, de azokra a későbbiek során térek ki.

Tomán könyvismertetője alapján véve kritikus hangvételő, még azt is megkockáztatnám: rosszindulatú. Ezt a rosszindulatot már a cím is jelzi: *Eszme- és irodalomtörténet: elfogultság és egyoldalúság*, amit csak fokoz a kéziratban meglevő *a neved*. Az első mondatban olvasható: „Óriási anyagot gyűjtött össze és **halmozott fel** (a kiemelés tőlem, B. J.) Vajda Gábor...” Aki a könyvet elolvasta, az méltán bizonyíthatja, Vajda nemcsak fölhalmozta ezt az óriási anyagot, hanem összerakta,

megszerkesztette. A rövid bevezető után az első fejezetet Tomán így indítja: „Vajda bizonyos szempontból **téves alapról indul** (a kiemelés tőlem, B. J.). Azt mondja ti. könyvének a 43. oldalán, hogy »A hatalom csak olyan vidéken fektet be, amelyet már nem fenyeget a visszacsatolás veszélye«. Tisztában kell lenni azonban azzal, hogy tájunkon 1944 óta nem »fenyeget a visszacsatolás veszélye«. Ugyanis amikor Vajda e művét írta, még nem történt meg Kosovo függetlenségének kikiáltása; ennek következményei a szerbiai politikai életben adnak feleletet Vajda tételére.” (95. old.)

Már ezt az első idézetet sem pontosan írja le Tomán, ugyanis Vajda könyvében ez olvasható: „A hatalom csak olyan vidéken fektet be, amelyet már **kismértékben sem** (a kiemelés tőlem, B. J.) fenyeget a visszacsatolás veszélye.” Nem nagy a különbség, de egy olyan író embernek, aki harminc évig volt a Forum Könyvkiadó szerkesztője, tudnia kellett volna, hogy idézni *csak pontosan, szépen...* Emellett nem igazán találunk magyarázatot arra, miért lenne Vajda kiindulási alapja téves. Még ha Tomán szerint 44 óta nem is »fenyeget a visszacsatolás veszélye«, ha szétnézünk Észak-Bácskában és a Bánságban, meg kell látnunk azt az infrastrukturális lemaradást, azt a züllést, amit az elmúlt hatvan év magával hozott. Az egykori tanyavilágot már csak az összedőlt épületek jelzik – vagy már azok sem, csupán néhány akácfa-kör, a falvakban a házak, az épületek lepusztultak, nagyon sok helyen még mindig nincs aszfaltozott út... És tessék megnézni az utakat Becskerekétől délre, a településeket, és azok épületeit, házait a Ferencsatornától délre – még hogy Vajdának ne lett volna igaza! Vagy: a súlyosabb betegeket miért kell Újvidékig, vagy akár Belgrádba szállítani az egész Észak-Bácskából, miért nincs mind a mai napig önálló magyar egyetem Szabadkán, hova lettek a színházak, a művelődési otthonok, a mozik, a fiatalok szórakozóhelyei a Bácskából és a Bánságból? Sajnos nincs már Tomán, aki választ adhatna ezekre a kérdésekre, és nem tudja azt sem megmagyarázni, mit jelenthet az idézet utolsó mondata: „Ugyanis amikor Vajda e művét írta, még nem történt meg Kosovo függetlenségének kikiáltása; ennek következményei a szerbiai politikai életben adnak feleletet Vajda tételére” – ugyanis én ezt nem tudom értelmezni.

Idézet a 98. oldalról: „Vajda helyenként felületesen és tévesen állít dolgokat. Az oktatási kérdésekkel kapcsolatban például a 204. oldalon azt írja: »A hetvenes évek végén sem képeznek kellő számú magyar pedagógust, tehát (!) – például Újvidéken, Nagybecskerekben és Zomborban – csupán az általános tantárgyakat tanítják magyarul.« Mik azok

az »általános tantárgyak«? Nem ismerem a zombori és a nagybecskereki helyzetet, de az újvidékiről tudom, hogy itt minden tantárgyat magyarul oktattak, kivéve ha például nem akadt magyarul tudó pedagógus.” – Én sem ismerem a zombori és a nagybecskereki helyzetet, az újvidékit sem igazán, de minden bizonnyal mindenütt úgy volt, hogy minden tantárgyat magyarul tanítottak, **kivéve**, ha például nem akadt magyarul tudó pedagógus! És ez így van mind a mai napig, és már nem csak az említett városokban.

Tomán kritikájának VII. fejezetét így kezdi:

„Könyvének bevezetőjében Vajda megállapítja: »A Vajdaság autonóm státusáért cserébe a vajdasági magyar íróársadalom irányadóinak a lehető legnagyobb mértékben kellett függetleníteniük a jugoszláviai magyar irodalmat a magyarországitól.« A vajdasági magyar íróknak semmi közük nem volt a »Vajdaság autonóm státusá«-hoz, ami pedig a magyarországitól való függetlenedést illeti, ez csak részben igaz. Tény az, hogy a kommunista Magyarország irodalompolitikája szemben állt azzal, amit a vajdasági magyar írók csináltak. Nekünk létszükségletünk volt, és becsület kérdése, hogy ne vessük alá magunkat a magyarországi Rákosi–Révai–Kádár–Aczél-féle irodalompolitikának, hanem a magunk független útján járjunk. Ez nem jelentette, persze, a magyar irodalom egyetemességével való szakítást is, csak a kommunista irodalompolitikától való távolságtartást.” (105. old.)

A vajdasági magyar íróknak talán mégis lehetett némi közük a Vajdaság autonóm státusához, hiszen jó néhányan közülük magas szinten politizáltak, a Kommunista Pártban, majd a Szövetségben vezető tisztségeket töltöttek be (Bányai, Bosnyák, Gobby Fehér, Deák, Fehér Kálmán, Major, Szeli, hogy csak néhányat említsek közülük), s ezért elnyerték méltó jutalmukat: igazgatói, vezérigazgatói, tanszékvezetői, szerkesztői, főszerkesztői, mi több: nagyköveti állásokat. Természetesen Vajdának itt is igaza van, az íróársadalom irányadói a lehető legnagyobb mértékben függetlenítték magukat a magyarországi irodalomtól. Nemcsak lenézték az ottani irodalmat, írókat, hanem jól ismert a mind a mai napig „érvényes” Tolnai-féle (és nem csak irodalmi) tézis, miszerint: a vajdasági magyar költőket az különbözteti meg a magyarországiaktól, hogy nekik van tengerük, amazoknak meg nincs, – még akkor is, ha az a tenger, az Azúr-Adria ma már három, Szerbiától, s benne a Vajdaságtól független ország partjait mossa. Minden bizonnyal tény az is, hogy nekik (Tománéknak) **létszükségletük** volt, hogy ne vessék alá magukat a magyarországi irodalompolitikának (nem mintha a

magyarországi irodalompolitika bármilyen módon befolyásolhatta volna a jugoszláviait), de hol volt már akkor, 1972 és 1989 között, Rákosi-Róth (a Szovjetunióban sem, mivel 1971-ben meghalt), vagy Révai-Lederer, aki meg 1959-ben távozott az evilági létből elvtársai mellé a pokol egyik legmélyebb bugyrába. Az viszont enyhén megmosolyogtató állítás, miszerint azzal, hogy Tománé, aki 1961-től 1991-ig az újvidéki Forum Könyvkiadó szerkesztője volt, azzal, hogy nem vetették alá magukat a Kádár–Aczél-féle irodalompolitikának, a maguk független útján jártak volna, s a kommunista irodalompolitikától távolságot tartottak volna. Ezt maga Tomán is megerősíti a 109. oldalon:

„Deák Ferencsel kapcsolatban két képtelenséget találunk Vajda könyvében. Az egyik: »Deák Ferenc, aki már 1971-ben testi kényszerhelyzetben volt kénytelen engedni az erőszaknak, válaszol Bordásnak...« Mi az, hogy »testi kényszerhelyzet«? Meg volt kötözve? S ezért válaszolt Bordásnak? A másik képtelenség: szerinte Deákot azért nevezték ki guineai nagykövetté, mert »távol akarták tartani a közönségtől, s így csökkenteni az alkotókedvét, az igazságkeresés államilag megszabott határai átlépésének kísértését«. Mesebeszéd. **Deák az akkori rendszernek hű, megbízható embere volt, s kitüntették azzal, hogy az akkori Jugoszlávia guineai nagykövetévé nevezték ki** (a kiemelés tőlem, B. J.). Kítől akarták távol tartani Balla Lászlót, Varga Ladislavot, Fehér Kálmánt, Kovács András, akiket a szocialista Jugoszlávia szintén nagykövetnek küldött külföldre?» – Igen, jártak a maguk független, el nem kötelezett, jugoszláv kommunista irodalompolitika útját!

Tomán külön fejezetet szentel Vajda nyelvhasználatának (X. fejezet, 115. old.): „Nem kerülhető meg, hogy beszéljek Vajda nyelvhasználatáról. Általában véve megfelel az értekező nyelv kritériumainak, de észrevehető, hogy a nyelvhelyesség nem erős oldala.”

Tomán mentségére legyen mondva, az eredeti szövegben az első mondat így hangzik: „Nem mulaszthatom el, hogy ebben az átfogó írásban **ne** (kiemelés tőlem, B. J.) beszéljek Vajda nyelvhasználatáról...” (36-37. old.). Minden bizonnyal tíznél több nyelvhelyességi hiba is van Vajda kötetében – Tomán ennyit sorol föl – de egy 450 oldalas műben ez nem is olyan rossz arány – mondhatnánk, különösen akkor, ha Tomán 40 oldalas kéziratában laikusként a következőkre bukkantam: „Tény, hogy a Hungarológiai Intézet, illetve a Magyar Tanszék **egész** (a kiemelés tőlem, B. J.) Láncz Irén megválasztásáig kommunista kezekben volt. (7. old.) „...amit a vajdasági magyar írók **csináltak**.” (19. old.);

„Vajda sorra veszi a vajdasági magyar írókat, s mindegyikről van egy-két **közvetlen** szava.” (21. old.), a Létünkben: „egy-két **esetlen** szava” (106. old.). Nyilván **keresetlen szó**-ra gondolt Tomán és a szerkesztő is. „Az pedig közönséges **ráfogás** Vajda részéről, hogy »politikus szerkesztők« foglalkoztak a Gogoland kiadásával, s nem vállalták.” (22. old.). A Létünkben: „Az pedig közönséges **kitaláció** Vajda részéről...” (107. old.). Az utolsó tagmondat mind a kéziratban, mind a nyomtatott változatban, azt hiszem, hogy némi kívánnivalót maga után, éppen úgy, mint a következő: „Mint a Forum szerkesztője többször beszélgettem Herceggel ennek a regénynek a kiadásáról, de ő sohasem sürgette.” (22. old.) Ez a mondat nyomtatásban már meg sem jelent. „Vajda itt Révaiék szocrealista igényeit helyesli. **Szinte nem akarom elhinni**.” (27. old.) „Vajda Podolszkinak ezt az álláspontját is arra használja fel, hogy az állítólagos »újvidéki magyar csúcserőtelmeség«-en **csípjen egyet**. (36. old.) – Talán inkább: **rúgjon**, vagy **vágjon**, a Létünk szerint: „...az állítólagos »újvidéki magyar csúcserőtelmeség«-et **bírálja**.” (114. old.). „Mivel Vajda – saját **elszánásából** – távozott Újvidékről, **szembehelyezkedik** vele.” (36. old.). Létünk: „Mivel Vajda – **saját akaratából** – távozott Újvidékről, **szembehelyezkedik** vele.” (115. old.). Bizonyára még lehetne hibákat találni, mint ahogy mindannyiunk írásában lehet, de nem ez a célom, viszont azt visszatetszőnek találom, hogy Szerbhorváth György után, akinél legalább ennyi magyartalanságot lehetne találni, (lásd: Regio, Bp. 2008. 1 sz.) Tomán is kétségbe vonja Vajda helyesírási készségét.

Kritikájának utolsó fejezetét Tomán ezzel kezdi: „Vajda könyvének alcíme: *A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete 1972–1989*. Igen, eszme- és irodalomtörténet sok [**hasznos** – a jelző csak a kéziratban szerepel B. J.] adattal, ténnyel, véleménnyel, de túlzással, melléfogással is. Lényegében pamflet, leszámolás (à la Krleža) vélt, vagy valós ellenfeleivel. Ha az eszme- és irodalomtörténetek sorában kellene elhelyezni, nehéz lenne. Ehhez fogható ellen-eszme- és irodalomtörténet valószínűleg nincs is a magyar irodalomtörténet-írásban.” (116. old.)

Jó lett volna tudni, ezek szerint Vajda könyve eszme- és irodalomtörténet-e vagy sem? Tomán véleményezéséből ez nem derül, derülhet ki.

„Vajdának nincs szilárd esztétikai nézete sem. Főleg ellentmond másoknak, nagyrészt azokkal foglalkozik, akiket ellenségének tekint. Ezért könyvét inkább bosszúállásnak tarthatjuk, mint hiteles irodalmi műnek.” (116. old.)

A mintegy 40 oldalas Tomán-kritikából nem derül ki, Vajdának miért nincs szilárd esztétikai nézete (egyebek

mellett), és miért nem tarthatjuk könyvét hiteles irodalmi műnek. Véleményem szerint Vajda művében következetesen végig hű marad önnön esztétikájához és etikájához, amivel lehet vitatkozni, egyet nem érteni vele, de következtelenséget felróni nem.

És végül Tomán utólagos megjegyzése:

„Nem hagyhatom említés nélkül, amit Vajda könyvének 141. oldalán állít *Források és partok* c., 1983-ban megjelent könyvéről. Annak a könyvnek e sorok szerzője volt a szerkesztője. Vajda a következőket állítja. »...eredetileg még két magyar íróról is volt benne tanulmány, amelyeket a cenzúra [utólag – Az időhatározó szó benne van az eredeti Vajda-szövegben, Tomán itt is pontatlanul idézett. B. J.] kiutasított a kötetből.« Emlékszem a kézirat sorsára, recenzensei is voltak, [jómagam szerkesztettem – Ez csak a kéziratban szerepel, a 39. oldalon, B. J.] semmiféle cenzúra nem volt, amely »kiutasított« volna két írást a kötetből. Arról volt szó, hogy két írás nem ütötte meg a kézirat többi darabjának a színvonalát, s ezért ajánlottam Vajdának kihagyásukat. Ő ezt el is fogadta. [Ez történt, nem cenzúrázás vagy kiutasítás. – Ez, az utolsó mondat szintén csupán a kéziratban olvasható, a 39. oldalon. B. J.]” (116. old.)

A pontosság, és talán az igazság kedvéért ide kívánkozik Vajda könyvéből nemcsak a Tomán által idézett tagmondat, hanem az egész mondat úgy, ahogy az a kötetben olvasható:

„Vajda Gábor *Források és partok* c. írásgyűjteményének (1983) a szerkesztő által tévedésből kijavítatlanul hagyott jegyzetanyagából kitűnik: eredetileg még két magyar íróról is volt benne tanulmány, amelyeket a cenzúra utólag kiutasított a kötetből.” (Vajda: *Az autonómia illúziója*, 141. old.) – Tomán nem kérdőjelezi meg a „tévedésből kijavítatlanul hagyott jegyzetanyag” valóságát, hanem egyszerűen elhagyja, úgy, mint a már idézett „utólag” határozószót. Ahelyett az írárok színvonaláról beszél, vagyis: nem cenzúra, hanem színvonalatlanság.

Írásom vége felé felötlik bennem a gondolat: milyen jót nevezhetnek rajtunk most azok, akik mind Tomán, mind Vajda halálakor örvendeztek – szem- és fültanútól tudom, voltak ilyenek, legalább is Vajdát illetően. Mindazoknak bizonyára örömet szereztem, akik a *másik* oldalon állnak, de tudniuk kell: örömük talmi, mert én nem Tomán ellen, hanem Vajdáért szóltam.

